

6_NITSB_2010/Pedagogica/58322.doc.htm Современный словарь иностранных слов: толкование, словоупотребление, словообразование, этимология / Л.М. Баш, А.В. Боброва и др. – 3-е изд., доп. – М.: Цитадель-трейд, 2002. – 960 с.

10. Соколова І.В. Формування полікультурної компетентності у майбутніх учителів-філологів / І.В. Соколова, О.А. Івашко. – http://www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/

11. Щеглова Е.М. Развитие поликультурной компетентности будущих специалистов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Е.М. Щеглова. – Омск, 2005. – 164 с.

12. Щукин А.Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика: Учебное пособие для преподавателей и студентов / А.Н. Щукин. – М.: Филоматис, 2004. – С. 139-140.

РОЗВИТОК СТУПЕНЕВОЇ ОСВІТИ ФАХІВЦІВ-АГРАРІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

УДК: 37. 046: 631-057. 4 (477. 74)

Федорова І.В.

У статті розглядається історичний розвиток ступеневої аграрної освіти півдня України. Аналізується вклад провідних вчених у формування сільськогосподарських навчальних закладів.

Ключові слова: аграрна освіта, ступенева освіта, історико-педагогічні аспекти.

В статье рассматривается историческое развитие многоуровневого аграрного образования юга Украины. Анализируется вклад ведущих ученых в формирование сельскохозяйственных учебных заведений.

Ключевые слова: аграрное образование, многоуровневое образование, историко-педагогические аспекты.

The article deals with the historical development of multilevel agricultural education of the south of Ukraine. It is analyzed the contribution of leading scientists into the formation of agricultural educational institutions.

Keywords: agricultural education, multilevel education historical and pedagogical aspects.

Становлення і розвиток вищої аграрної освіти в Україні спирається на значний історичний пласт, який нерозривно пов'язаний з політичним, економічним, соціальним і культурним життям України. На сучасному етапі розвитку вищої освіти в Україні у світлі європейської інтеграції визначальними критеріями в рамках Болонського процесу є якість підготовки фахівців. Європейський вибір у розвитку України зумовлений історичними, економічними та соціальними чинниками. При цьому специфіка аграрного сектора економіки нашої держави, на думку сучасних науковців, залежить не лише від впровадження кращих зарубіжних, світових зразків, але й від використання історичного досвіду української держави. Адже, відкриваючи для широ-

кого загалу маловідомі факти і події розвитку аграрної освіти, ми можемо глибоко осмислити сучасні теоретико-методичні проблеми, систематично проаналізувавши попередні здобутки педагогічної і навчально-виховної практики. Вища аграрна освіта України у своєму історичному розвитку завжди була пов'язана з економічним, соціальним, культурним і політичним життям. Особливо бурхливі зміни відбувалися у період XIX – поч. XX ст., що було зумовлено реформами в Російській імперії, у тому числі у сфері освіти, значною складовою якої завжди була аграрна освіта. Наше дослідження зосереджене на аналізі розвитку аграрної освіти півдня України.

За роки незалежності значно підвищився інтерес до історичних аспектів розвитку сільськогосподарської освіти. Підтвердженням цього є дослідження, присвячені становленню і розвитку вищої аграрної освіти в Україні, проблемам динаміки розвитку та змісту аграрної освіти в Україні, розвитку сільськогосподарських освітніх закладів та дослідної справи окремих регіонів України (Білан Л.Л., Костюк М.В., Макарьська Н.П.) [1, 4, 5]. Окремі питання становлення аграрної освіти на півдні України у дореволюційний період відображалися у працях Набоких О.Г., Точидловського І.Я. [6, 11].

Білан Л.Л. у своєму дослідженні визначає три послідовні етапи становлення вищої аграрної освіти в Україні: перший період – початковий (1805 р. – перша половина 60-х рр. XX ст.) – пов'язаний із початком викладання агрономічних дисциплін та створенням відповідних кафедр у системі вищої освіти України за Університетським статутом 1805 року, і першими спробами відкриття аграрних ВНЗ; другий період – перехідний (друга половина 60-х рр. XIX ст. – 1903 р.) – активна популяризація агрокультурних знань у зв'язку з відміною кріпосного права у 1861 р. та Столипінською аграрною реформою; третій період – інтенсивний (1904 - 1917 рр.) – характеризується офіційним запровадженням вищої аграрної освіти, розгалуженням мережі аграрних ВНЗ та їх типології [1].

Аналізуючи історичний період розвитку аграрної освіти в Малоросії кінця XIX – початку XX ст., маємо вже достатній перелік вищих навчальних закладів: Харківський ветеринарний інститут, Новоолександрівський інститут сільського господарства та лісівництва, Вищі курси виноробства у Нікітському ботанічному саду, а також сільськогосподарське відділення Київського політехнічного інституту, відділення сільськогосподарського машинобудування Харківського технологічного інституту, агрономічні кафедри Київського та Харківського університетів, які заклали основи вищої аграрної освіти в Україні [1]. Але район Новоросії, до складу якого входили Херсонська, Бессарабська, Катеринославська і Таврійська губернії зі своїми особливими фізико-географічними і економічними умовами, кардинально відмінними від інших сільськогосподарських районів, залишався неохопленим вищою аграрною освітою.

У даній статті ми спробуємо розглянути окремі історико-педагогічні аспекти перших освітянських осередків аграрної галузі, які створювалися на півдні України.

Розвиток сільського господарства півдня України бере свій початок з давніх-давен. Зокрема, окультурення рослин почалося за часів неоліту, пізнього кам'яного віку. Поступово люди, замість того, щоб щодня блукати

лісами і степами в пошуках їжі, навчилися вирощувати рослини, зберігати їх плоди, а також утримувати худобу. Біля витоків аграрної науки стояли ще «трипільці», скіфи-скотарі та скіфи-орачі, хліборобські племена Лісостепу у IV-III ст. до н.е., які передавали хліборобські та тваринницькі традиції нащадкам. На розкопках численних поселень «трипільців» цього періоду виявлено величезну кількість кісток свійських тварин (наприклад, Усатівське поселення в Одеській області – понад 4 тисячі). Наступний період розвитку аграрної освіти тісно пов'язаний з піднесенням слов'янської культури та освіти Київської Русі. Вже в цей період можемо спостерігати певну диференціацію шкільної освіти: функціонували школи грамоти, школи книжкового вчення, ремісничі училища. На жаль, у письмових пам'ятках, зокрема в «Літописі Руському», недостатньо відомостей господарського характеру, але, як бачимо, з повідомлень візантійських хронік, руські воїни були одягнені серед іншого і у виробі з невичинених овечих та козячих шкур, а предметами експорту з Русі були віск, мед, хутра і зерно. Початок сільськогосподарської освіти в Україні пов'язаний з діяльністю професора М.Г.Ліванова, який у 1790 році відкрив практичну сільськогосподарську школу в м.Богоявленськ. У 1794 році ним було опубліковано книгу «Руководство к разведению и использованию домашнего скота», у 1799 році у м.Миколаїв побачила світ його друга книга «О земледелии, скотоводстве и птицеводстве». Ці праці можна вважати першими підручниками із зоотехнії в Російській імперії. Поштовхом до освітньо-наукової діяльності на професійному рівні стало впровадження у 1864 році земського самоуправління. Земське самоврядування охопило все економічне і культурне життя губерній. Значною галуззю діяльності земств стала освіта. Земства організовували школи (*у тому числі професійні*), поставивши за мету охопити освітою молодь. Велике значення мала діяльність земств у галузі сільського господарства. Земство вело облік досвідчених кадрів агрономів, ветеринарів, виписувало сільськогосподарські машини, які здавало селянам в оренду. При земствах організовувалися розподільчі пункти племінних плідників. З метою заохочення селян до розведення худоби влаштовувалися тваринницькі виставки. Багато уваги приділялося і меліорації земель – осушуванню боліт, вирощуванню лісів. Пропагувалися нові сільськогосподарські культури.

На кінець XIX – поч. XX ст. аграрна освіта забезпечувалася наступними закладами: нижчими сільськогосподарськими школами, середніми сільськогосподарськими школами, середніми сільськогосподарськими училищами. Положення від 26.05.1904 р. передбачало наступні розряди нижчих сільськогосподарських навчальних закладів: нижчі сільськогосподарські училища, нижчі сільськогосподарські школи, практичні школи. Крім цього сільськогосподарські товариства і земства організовували короточасні сільськогосподарські курси для селян, а також бесіди, читання та екскурсії з сільськогосподарської тематики [6]. З розвитком сільського господарства на півдні України, пов'язаним із проведенням Столипінської аграрної реформи, наукова спільнота почала дискусію про важливість не лише короточасних курсів для дрібних землевласників, а й про впровадження 10-місячних курсів на базі середніх сільськогосподарських училищ та інших навчальних закладів. Такі сільськогосподарські курси поділялися на два типи: 1) професійні, ме-

тою яких була підготовка певної категорії технічних працівників для земських та інших громадських агрономічних організацій; 2) курси, що мали надавати агрономічні знання селянам-землевласникам. Відповідно від завдань курсів залежала їх організація. Професійні курси вимагали однорідного складу слухачів, об'єднаних початковими теоретичними знаннями та спільною метою отримання технічної спеціальності, яка б надавала можливість подальшого працевлаштування, що стало можливим з розвитком технічних засобів обробітку землі. Тому спеціалісти-техніки були затребуваними в сільському господарстві. Курси ж для селян мали виконувати інші завдання. Через неможливість дрібних землевласників надовго залишати свої господарства задія підвищення сільськогосподарської освіти, програма цього типу курсів була побудована на засадах зацікавлення землевласника новими формами і методами обробітку землі і ведення сільського господарства. Розглядалися найбільш актуальні практичні питання без зайвої теоретичності. Тому такі курси тривали 4-5 тижнів. Відповідно навчальна програма курсів змінювалася щорічно з метою підтримки актуальності для сільського населення і дрібних землевласників [10].

На півдні України діяло Імператорське товариство сільського господарства Південної Росії, до сфери діяльності якого входило також опікування аграрною освітою. Зокрема, у 1896 році у с.Мігея Єлісаветградського повіту Херсонської губернії було засновано Ольгінську сільськогосподарську школу, яка підпорядковувалася Міністерству землеробства і державного майна. На навчання приймали хлопчиків від 14 років за результатами вступних випробувань. Учні вивчали садівництво і городництво, бджільництво і шовківництво протягом чотирьох років. У школі викладали загальноосвітні предмети: Закон Божий, російську мову, арифметику, геометрію із землемірством і кресленням, географію, російську історію; спеціальні предмети: основні відомості із природничих наук, землеробство з сільськогосподарською економією, скотарство і найпростіші способи лікування тварин, законодавчі документи, які стосувалися сільського побуту і сільського господарства [9]. Розвиваючи аграрну освіту, Імператорське товариство сільського господарства Південної Росії регулярно проводило навчання земських агрономів та осіб з вищою сільськогосподарською освітою під час зимових короткочасних курсів, зосереджуючи головну увагу на особливий районний характер і місцеві особливості Новоросії, пов'язані із сільськогосподарським виробництвом. Зокрема, на базі Одеської виноробної станції у 1915 році було відкрито Вищі курси виноградарства і виноробства. Завідуючим став консультант Головного управління землеустрою і землеробства В.С.Таїров. Щорічно на курси приймали 20 осіб з вищою освітою – випускників природничих факультетів Імператорських університетів, сільськогосподарських навчальних закладів і політехнічних інститутів. Навчання тривало протягом трьох триместрів. Лекції читали: з мікробіології – приват-доцент Новоросійського університету, доктор Я.Ю. Бардах, з хімії вина – завідувач Виноробною станцією В.А.Гернет, з виноробства – винороб товариства «Н.Л.Шуство з С-ми» Н.Ф.Маринченко, з спеціального законодавства – приват-доцент Новоросійського університету Е.Я.Немировський. Керівництво практичними заняттями здійснювалося спеціалістами Виноробної станції [2].

Значним кроком щодо поширення знань у галузі сільського господарства на півдні України у 1917 році стало запровадження Комітетом сільського господарства Товариства сільського господарства Південної Росії Короткочасних сільськогосподарських курсів для землеробського населення Новоросії. Основоположником цієї справи став професор Набоких О.Г., ним було розроблене «Положення про короткочасні сільськогосподарські курси для землеробського населення Новоросії», в якому він обґрунтував терміни навчання, пояснивши, що у період з листопада до лютого доречно викладати агрономічні дисципліни, а в травні - сприятливі умови для ознайомлення слухачів з природою регіону та діяльністю сільськогосподарських дослідних станцій. Ці місяці він пов'язав з періодами, найбільш вільними від нагальних сільськогосподарських робіт. Тому навчання на Короткочасних сільськогосподарських курсах щорічно відбувалося у три строки: 7-28 лютого, 7-28 травня, 9-30 листопада. Програма занять складала всього 100 годин лекцій, 7 екскурсій і була підпорядкована основній меті: поповнити початкові знання сільського населення у галузі природознавства та підготувати його до сприйняття агрономічних наук. Викладалися наступні дисципліни: цикл природознавства – елементи фізики і хімії; вчення про клімат і погоду (відвідування Метеорологічної обсерваторії); геологічна будова земної кори і сучасна діяльність геологічних агентів (геологічна екскурсія і відвідування Геологічного музею); будова, живлення і обмін речовин вищих рослин з демонстрацією і дослідями під час лекцій; організація і живлення вищих тварин з демонстрацією під час лекцій (відвідування одеських боєнь); робота мікроорганізмів у природі з демонстраціями (відвідування Бактеріологічної станції); агрономічний цикл: ґрунти півдня Росії та їхня роль у сільськогосподарській культурі (огляд Музею ґрунтів); прийоми раціонального вирощування сільськогосподарських рослин у степовому районі (сільськогосподарська екскурсія); бур'яни півдня і боротьба з ними; шкідливі і нешкідливі тварини у сільському господарстві; способи покращення культурних рослин і тварин (ознайомлення з роботою Селекційної станції) [7].

Такий бурхливий розвиток сільськогосподарської освіти, на жаль, мав свої недоліки. Основною проблемою сільськогосподарської освіти зазначеного періоду було те, що всі освітянські центри функціонували окремо один від одного, не забезпечуючи органічної співпраці, не мали практичного зв'язку з сільськогосподарським виробництвом та пересічним селянством. У свою чергу класичні університети надавали суто теоретичні знання, які не підкріплювалися практичними навичками і польовими дослідями, що негативно відобразилося на результатах викладання сільськогосподарських дисциплін. Педагоги середньої і нижчої ланки сільськогосподарських шкіл і училищ, навпаки, були обмежені незначною кількістю підручників, застарілими науковими і дослідними даними, і повністю відірвані від прогресивної наукової думки кінця XIX – поч. XX століття. На ці недоліки неодноразово вказували науковці і намагалися привернути увагу уряду Росії та змінити таке становище в аграрній царині. Прорахунками в аграрній освіті зазначеного періоду також можна вважати переважно екстериторіальний характер сільськогосподарської освіти, адже викладання на різних рівнях проводилося без урахування попиту сільських господарств певного регіону зі своєрідними фізико-геогра-

фічними умовами і економічними відносинами. Через незначну кількість сільськогосподарських навчальних закладів серед учнів були представники різних регіонів Росії, які, отримавши освіту, так само змушені були займатися практичною діяльністю на широких просторах імперії. Тому в таких реаліях педагоги і науковці були змушені надавати загальні відомості, зосереджуючись на загальноосвітніх завданнях, висвітлюючи лише загальні питання світової науки. Викладання дисциплін зводилося до повідомлення окремого фактичного матеріалу без поєднання його із практичною сільськогосподарською реальністю окремих регіонів. Зокрема, професор Набоких О.Г. наголошував на тому, що жодна школа не готувала вихованців до практичної діяльності на певній місцевості. Тому випускники шкіл мали самостійно опановувати форми і методи аграрної науки у залежності від обраного ними регіону Російської імперії [6]. Тому ця потреба гостро назріла.

Ще з середини XIX століття Імператорське товариство сільського господарства півдня Росії не одноразово наголошувало на необхідності створення вищих сільськогосподарських навчальних закладів зі спеціальним напрямом для районів із сухим степовим кліматом. Лише у 1914 році Державною Думою було розроблено план відкриття вищих сільськогосподарських закладів у Російській імперії. До цього плану ввійшла й Одеса. На підставі зазначеного, після відкритого обговорення із залученням проф. О.Г. Набоких, О.О. Браунера, А.С. Бориневича та інших було вирішено відкрити декілька сільськогосподарських кафедр на природничому відділенні фізико-математичного факультету Новоросійського університету [11]. Але свої корективи в процес розвитку вищої сільськогосподарської освіти на півдні України внесла Перша світова війна, яка розпочалася у 1914 році, і плани з відкриття сільськогосподарського інституту були порушені. Лише в 1916 році проф. Набоких О.Г. повертається до даного питання. Протягом кінця 1916 та 1917 років проводить підготовчі роботи та за активної допомоги професорів Новоросійського університету складає перші навчальні програми і план майбутнього інституту. Наприкінці 1917 року на засіданні ради Товариства сільського господарства Південної Росії проф. Набоких О.Г. виступає з ініціативою щодо створення в Одесі сільськогосподарського інституту. Внесений проект було затверджено і вирішено негайно розпочати роботу зі створення інституту. Першим директором став Гнат Якович Точидловський – магістр фізичної географії, професор кафедри фізичної географії і метеорології Новоросійського університету, видатний вчений [8, с.8]. Товариство сільського господарства Південної Росії передало інституту свою бібліотеку, надало для занять дослідне поле. Професор Набоких О.Г. складає проект навчальних планів Одеського вищого сільськогосподарського інституту, згідно з яким, передбачався чотирьохрічний курс на чотирьох відділеннях – підготовчому, рослинництва, тваринництва і загальної агрономії. Урочисте відкриття відбулося у великій хімічній аудиторії Новоросійського університету. Аудиторія була переповнена першими слухачами нового інституту, діячами місцевого наукового світу, професорами, представниками громадських організацій і установ, земськими керівниками. Офіційна дата відкриття вишу – січень 1918 року [11, с.192].

Таким чином, об'єктивною передумовою розвитку вищої освіти півдня України були історичні, науково-культурні, природно-кліматичні і економічні умови. Великий і просторий причорноморський край з його специфічним кліматом і родючими ґрунтами та іншими особливостями, що визначають набір вирощуваних культур, порід тварин та відповідних технологій догляду за ними, мав потребу в кадрах вищої кваліфікації. Розвиток сільськогосподарської освіти півдня України тісно пов'язаний із видатними вченими, професорами Новоросійського університету Набоких О.Г., Точидловським Г.Я., Погибком О.І., Браунером О.О. та іншими. В Новоросійському (Одеському) університеті функціонувала кафедра агрономії, але фахівців з вищою сільськогосподарською освітою для роботи в цьому регіоні не готували. Південь не був охоплений ступеневою аграрною освітою. Дослідження потребує додаткового поглиблення і систематизації ступеневої підготовки фахівців-аграріїв півдня України.

Література

1. Білан Л.Л. Становлення та розвиток вищої аграрної освіти в Україні (XIX- початок XX століття): автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки»/ Л.Л.Білан. – Житомир, 2007. – С. 8.
2. Высшие курсы виноградарства и виноделия в Одессе. Хроника. //Сельскохозяйственное образование. – Петроград, 1915. – №2. – С. 100-101.
3. Дорофеев А.Ф. Тенденции развития аграрного образования / А.Ф. Дорофеев//Достижения науки и техники АПК.– 2007. – №3. – С. 50-53.
4. Костюк М.В. Становлення та розвиток сільськогосподарських освітніх закладів та дослідної справи Черкащини (друга половина XIX – початок XX ст.) : дис. канд. іст. наук: 07.00.07/ Костюк М.В. – Переяслав-Хмельницький, 2007. – 246 с.
5. Макарська Н.П. Проблема динаміки розвитку та змісту аграрної освіти в Україні (перша половина XXст.)/Н.П.Макарська//Національний аграрний університет. Науковий вісник.–К., 2007. – Вип. 112. – С. 325-331.
6. Набоких А.И. Об учреждении Комитета Сельско-Хозяйственных Курсов при Обществе Сельского Хозяйства Южной России / Набоких А.И. / Записки Общества Сельского хозяйства Южной России. – Одесса: Городской сад, 1917. – Т. 87, К. 2. – С. 99-117.
7. Набоких А.И. Положение о краткосрочных сельско-хозяйственных курсах для земледельческого населения Новороссии / Набоких А.И. // Записки Общества Сельского хозяйства Южной России. – Одесса: Городской сад, 1917. – Т. 87, К. 2. – С. 233-240.
8. Одесский сельскохозяйственный институт. Краткий очерк (1918 – 1968гг.)/ Под ред. И.А.Дудника, С.А.Мельника и др.–Одесса, 1968. – 71 с.
9. Положение Об Ольгинской низшей сельскохозяйственной школе// Записки Императорского общества сельского хозяйства Южной России. – Одесса, 1869. – С. 9-16.
10. Сельскохозяйственные курсы при учебных заведениях //Сельскохозяйственное образование. –Петроград,1916.– №2. – С. 97-99.
11. Точидловский И.Я. К истории Одесского сельско-хозяйственного института/Точидловский И.Я. // Вісті Одеського сільсько-господарського інституту. – Одеса, 1925-1926. – Вип. I. – С. 191-196.